

ga odgovorno društvo i svaki čovek u njemu, budno javno mnjenje, subjektivitet i autonomnost političke zajednice, na spram centara vlasti, to su putevi da se preduprede opasnosti upravljanja savremenim društvom, pogrešno usmeravanje njegovih potencijala i da se tako odbrane osnovne demokratske tekovine i vrednosti zajednica i demokratskog položaja čoveka.

III

U jugoslovenskoj praksi samoupravljanje se potvrdilo kao bitna istorijska tekovina socijalističke revolucije, slobode i razvitka svake zajednice i svakog čoveka u društvu. Kao princip i smer društvenog razvoja, samoupravljanje je najšire prihvaćeno i podržavano u najširim slojevima radničke klase i radnih ljudi uopšte. Tokom nekoliko decenija ostvareni su i značajni rezultati na svim područjima privrednog i društvenog života i široko otvoreni procesi transformacije etatičke u samoupravnu strukturu društva. Međutim, evidentno je da je u ovom razdoblju, naročito sedamdesetih i osamdesetih godina došlo i do izvesnih stagnacija i blokada u razvoju samoupravljanja, a naročito do potiskivanja i formalizacije samoupravnih procesa, posebno u okvirima širih društveno-političkih zajednica. Karakteristično je da su se ovi zastoji javili upravo u periodu kada su postavljeni normativni i drugi temelji za pretvaranje samoupravljanja u celovit sistem društvene organizacije i odnosa u svim oblastima života, što na svoj način pokazuje da su i pitanju i otpori tehnobirokratskih snaga daljim, radikalnim i odlučnim prodorima samoupravnih odnosa na šire društvene prostore.

Sva istraživanja i saznanja o uzrocima zastoja i formalizacije samoupravljanja ukazuju da se ovaj sindrom pojavljuje kao posledica normativnog poretka (sada imamo preko devet miliona raznih propisa na različitim nivoima, koji nisu i teško mogu biti konstituisani u »sistem«) i subjektiviteta političke zajednice (u nas je to samoupravna zajednica rada oslonjena na SK i druge subjektivne snage samoupravljanja), koji se još uvek vezuje za uže, neformalne i paralelne sprege i strukture rukovodećih i uticajnih grupa, odnosno za etatičke formacije. A bez transformacija u tim segmentima globalnog društva, teško je zamisliti doslednije sprovođenje Programa ekonomske stabilizacije. Za potpuno sprovođenje tog programa, zapravo, nisu dovoljno zainteresovane sve društvene strukture i delovi društva, naročito oni koji na osnovu raznih deviznih i drugih monopola, kompenzacija i drugih prednosti, sasvim dobro podnose krizu, pa čak u njoj nlage i neke svoje kratkoročne ekonomske i druge prednosti! Međutim, ne bi trebalo zaboraviti da je potrošački i distribucionistički, neproduktivni mentalitet, ostao žilavo ukorenjen i u takozvanim donjim i slabije razvijenim delovima društva i društvenim slojevima, jer i u njima ima grupa koje bi htele da imaju manje obaveze u udruženom radu, makar i po cenu nižih dohodaka. Naročito je to vidljivo u grupama koje imaju ekonomski oslonac u dopunskom i privatnom radu, socijalnim primanjima i slično, a podršku tom mentalitetu daje i sama kriza, odnosno inflatorna kretanja.

Iz ovih premisa postaje očito da uzroci krize nisu u neefikasnosti samoupravljanja, niti se ovome mogu pripisati reverzibilna kretanja u privredi i društvu. Naprotiv, čini se da je potiskivanje samoupravljanja i zadatka konstituisanja celovite zajednice udruženog rada na margine — jedan od glavnih uzroka krize. Neposredni krizni faktori su konzervativne i etatičko-birokratske tendencije, čije je delovanje zahvatilo i neke delove društvenog i privrednog tkiva. Snažni su otpori otvaranju dejstva ekonomskih zakonitosti, upravo zato što bi to dovelo do preispitivanja pozicije svih subjekata koji teže da žive i poboljšavaju svoje pozicije mimo rada i povišenja društvene produktivnosti rada. U tim okvirima ostaje i nužno preispitivanje vanprivredne potrošnje i efikasnosti upravljačke strukture, smanjivanje iracionalnog organizovanja i institucionalnog gigantizma.

Očito je da je u današnjoj fazi našeg društvenog razvoja, perspektiva samoupravljanja povezana sa sprovođenjem Programa ekonomske stabilizacije, a da je jedna od ključnih pretpostavki ovog procesa odvratanje SK od srastanja sa strukturama državne vlasti i prenošenje glavnog težišta njegove društvene uloge na samoupravljanje, na razvoj ekonomije udruženog rada i samoupravnih odnosa na svim nivoima društvenog organizovanja. Jedinstvo Saveza komunista je samo jedna od neophodnih i prvih pretpostavki tog procesa dubokih privrednih i društvenih transformacija u kome udruženi rad i radnička klasa cele zemlje treba da postanu osnovni subjekt i nosilac razvoja i samoupravne kohezije našeg društva. U onom smislu u kome se i drug Tito bezbroj puta zalagao za najpuniju afirmaciju radničke klase kao vodeće snage društva i »cementa naše socijalističke zajednice« u celini.

globus

tomislav domović

KUPUS OD LJUBAVNE PJESME

drzak biti ću drzak
smanjiti potpetice pjesništvu kada gubim svoj identitet
zaflaksane štuke
potaknuti ću ostale ribe da te vole u staklenkama džema
popravljam kosti nakon vlažnih vremena
usporedo s otvaranjem tkivobrana od skaja
pritinuti ću i zidove da te vole
onako kako ja ljubim ređenik
u ovoj knjizi niti jedna pjesma nije smjela
biti ljubavna
neživa poput mnogih prije
mogao sam pisati o rudarima
ja — ovako usmjeren u tvoje maligane
tvoj dah

tvoje bifteke na naglo
ne može se materija popiknuti na sunčevu zraku kao ja
ne mogu ja ne pisati kada je tako dosadno na zahodskoj
školkji a SN traju 5 minuta
ne mogu ja misliti na tvoje obrasle dijelove i u skok šutu
piti Cedevidu
čarobno mašeš kišobranom da provali pljusak iz mene
ovaj kofein stvrdnuti
dostatan za 3000 minute bdijenja
zato favoriti drhte u regalima
izvođenje penala prepustaju juniorima
zato su apstinenti razvalili advokatsku kancelariju
slatkorječivu sekretaricu izrezali na šnite
pa ravnopravno podijelili
kako se trudim da izbjegnem ljubav
taj parametar slabosti
mogao sam pisati o vinogradarima
ja — Diogenesovo vanbračno dijete
rezbario sam kriješnice iz (nitko se prije nije sjetio) običnih
poljskih tratinčica
štoviše gorio u stogovima prvog otkosa
kako si me zajebala

Ostaviću premudri

GLOBUS UMJESTO RUŽMARINA

svečano prisizem i izjavljujem dok tepih dižem sa parketa
dok balzamiram se u poplun tetrapaku:
da sam te volio u nedostatku drugih osjećaja
želio anarhiju svake kretnje
da sam izigravao puzavca iako ostajem u nižim katovima
izučavao rezanje žila na mrtvoj kokoški
da sam bio pista za prisilno slijetanje
i rezervoar s visokooctanskim gorivom
da sam hranio mrave pornografskom literaturom
distancirano promatrao onaniranje i podsticao generalni štrajk
da sam na slobodu po birtijama puštao bijele miševe
u povratku gluhoj babuški prislonio
zvučnik od 50 W na uho a ona nasmijala se
i prokašljucala kako ljubav nije u kutijama
da sam jednoj postrugao prašinu lijepoj kurvi sa kaputa
kada sam pomislio na tvoj nazeblji jezik
da sam blokirao išijas u zubima i razvrstao prste po policama
umjesto ružmarina stavljao globus u džepić sakoa
i apocalipsu zamišljao kao svoj odsječen ud
da sam bio kojot koji je izgubio dar govora
u frtaljčićima bljutave rakije
da sam u remont poslao minolovce pa sagnuo
glavu kao noj u pancir košulji
da sam zagovarao emancipaciju kada bi se drugovi fašisti
razišli kućama a ja ostajao pod šankom
poput inventara škrbave čistačice
da sam bockao hegemoniju u zoološkom vrtu
potom divno buldožderast odbacivao omladinsku knjižicu
jer sam otkrio sjede pramenove na pleksusu
da sam bankrotirao isplaćujući suflera amatera
ali sam zaustavio boranje noktiju nalik bremzanju
bicikla s torpedom ispred slastičarne
da sam vidio veleposjed i ergelu u snovima
premda proklamiram komunu
da sam zasipao grlo otopinom deterdženta iz gorenje veš-mašine
bezuspješno vježbao yogu i trenirao autosugestiju
jer nema moje slike u gornjem džepu tvoje traper jakne

Povijesna relativnost, određenost i uvjetovanost određenja »biti« jedno je od potkrepljenja tezi da se bit određuje (stvara ili razotkriva) u odnosu. Ako stoga pokušamo sagledati misao u njenim bitnim određenjima, moramo je motriti u odnosima u kojima i kroz koje se konstituira i realizira, na odnose kroz koje misao jest.

»Budući da je misao specifično ljudska moć (proizvod) koja se kroz povijest upravo htjela distancirati kako od oblika spoznaje dostupnih životinjama tako isto i od zora, osjećaja i intuicije, odnosno budući da je uvijek htjela dokazati svoju samostalnost – trebalo bi pokazati da u odnosima spram drugih ljudskih mogućnosti misao ima samorazvojne, osebnije, dakle bitno različite mogućnosti i različito značenje.

Koji je naime adekvatan odnos čovjeka prema zbilji i tko se s druge strane prema misli odnosi adekvatno. Koje su ingerencije misli prema drugim ljudskim sposobnostima? Pitanje dolazi iz aspekta rasparčanosti ljudskih činova koja onemogućava da se s punoćom stvaralačkoga zahvati u realitet. Što je to, na kraju krajeva, što je omogućavalo filozofiji da stoljećima umjesto svijeta spoznaje svoj vlastiti spoznajni aparat?

Lako je ući u hegelijanski sistem u kojemu hipostazirana ljudska mogućnost komunicira sa sobom između svoja dva modusa, koristeći se s dvije filozofijske glave. Nije li tu čovjek doista medij djelatnosti duha, dakle čaura koju jedna hipostazirana ljudska mogućnost pretvara u puki objekt, u općenitost nesposobnu za punoću mogućeg ljudskog čina.

Apsolutni je duh apsolutno nepotreban u komunikaciji koja na sadržajan način realizira oba čovjeka (učesnika komunikacije). Apsolutno se, dapače, može rodit tek tamo gdje se nešto propustilo, gdje se nešto nenadoknadivo i neoprostivo zapostavilo i što se apsolutno ne može nadoknaditi. Apsolutno se ne može nadoknaditi samo

iskustvo jer u njemu ima najmanje apsolutnog.

U »Negativnoj dijalektici«, nastavljajući intencije koje je inicirao Walter Benjamin, Theodor Adorno potcrtava značenje iskustva značenjem koje pridaje sintagmi »filozofijsko iskustvo«. Adorno piše: »U oštroj suprotnosti spram uobičajenog ideala znanosti za objektivnost dijalektičke spoznaje nije potreban manji nego veći udio subjekta. Inače filozofijsko iskustvo presuši. No pozitivistički duh vremena alergično reagira na to. Navodno nisu svi sposobni za takvo iskustvo. Navodno riječ je o posebnom pravu individua koje su determinirane svojim sklonostima i životnim položajem pa bi, prema tome, bilo elitarno i nedemokratski tražiti tako nešto kao uvjet spoznaje. Valja priznati kako doista ne može svatko podjednako doživjeti filozofijsko iskustvo.«)

Dokaza za ovu Adornovu tezu izdana u dan je sve više i sve su agresivniji. To nam govore oči onih koji vjeruju u »strogu filozofijsku misao«. To su oči bez iskustva.

1. Tekst ISKUSTVO I FILOZOFIJA (Analize uz djelo Waltera Benjamina) dio je cjeline »Iskustvo estetičke misli Waltera Benjamina« iz koje je do sada objavljeno: »Benjamin – Proust (Proustov nagovještaj Benjamina ili Benjaminova interpretacija Prousta)« KULTURNI RADNIK br. 3, 1984. »BENJAMIN – KAFKA«, KULTURNI RADNIK 1, 1985. »Benjaminovo shvaćanje jezika«, REPUBLIKA, 5. 1985. »Iskustvo i tehnika«, POLJA, 321, 1985. »Iskustvo i vrijeme«, POLJA, 326, 1986. »Teologija i marksizam«, NAŠE TEME, 4, 1983.
2. Platon: TEJET, »Naprijed«, Zagreb, 1979, 12. 3. II DRŽAVA, BIGZ, Beograd 1983, 203 – 205.
4. Aristotel: METAFIZIKA, Knjiga I, pogl. 1, 981 a; citirano prema prijevodu u Toma Akvinski: IZABRANO DJELO, »Globus«, Zagreb, 1981, 141.
5. isto
6. isto
7. str. 42.
8. isto
9. isto
10. Vidi: Aristotel: NIKOMAHOVA ETIKA, Zagreb, 1982, 119: Za razliku od METAFIZIKE, NIKOMAHOVA ETIKA smiše iskustvo u područje razboritosti. Ova sposobnost duše bavi se, naime, onim stvarima koje bi se kolokvijalno mogle nazvati ljudskima, koje ne spadaju u područje nužnosti, a čija je svrha činidbeno dobro. Razboritost je ona moć duše koja će najbolje pogoditi što je za čovjeka najbolje od mogućih rješenja. Utoliko što pogada što je najbolje za konkretnog čovjeka, razboritost se mora baviti pojedinačnim. Tu Aristotel dolazi do područja iskustva i, među ostalim, govori o tome kako su mladići vičniji apstraktnim stvarima, npr. matematičkim ili geometrijskim nego onima za koje je potrebno iskustvo, odnosno razboritost. Pitajući se koji su tome razlozi Aristotel dozvoljava mogućnost da mladići u ona znanja koja ne nastaju iz iskustva i ne vjeruju da ih samo riječima ponavljaju.
11. Toma Akvinski: IZABRANO DJELO, str. 46.
12. isto, 46.
13. isto, 47.
14. isto, 47.
15. isto, 47.
16. vidi »Novi organon«.
17. John Locke, OGLED O LJUDSKOM RAZUMU, u G. P. Engleska empiristička filozofija, NZMH, Zagreb, 1979, 174.
18. Pol Holbach: SISTEM PRIRODE, »Prosveta«, Beograd, 1950, 11.
19. str. 13.
20. isto
21. HEGEL: ENCIKLOPEDIJA FILOZOFSKIH ZNANOSTI, Sarajevo, 1965, 6.
22. Kant: KRITIKA ČISTOG UMA, »NZMH«, Zagreb, 1984, 122.
23. str. 152.
24. isto, str. 77.
25. str. 82.
26. Kant pronalazi tri subjektivna izvora spoznaje koje omogućavaju iskustvo: osjetilnost, uobrazilja i aperepsija. Stvar nije tako postavljena da empirijske spoznaje u

svom napredovanju u jednom trenutku sačine kvalitativan skok, tj. da pređu u područje razuma, nego je razum u Kanta ono što osjetilnoj spoznaji a onda i iskustvu, pa i pridodi – propisuje zakone. Spoznaje, naime, ne bi bilo da razum ne propisuje prirodi oblike pomoću kojih je spoznaja uopće moguća.

27. Hegel: FENOMENOLOGIJA DUHA, »Kultura«, Zagreb, 1955, 51 i 52.
28. isto.
29. isto.
30. str. 53.
31. isto.
32. str. 53, 54.
33. Hegel: ENCIKLOPEDIJA, E 7.
34. E 8.
35. E 12.
36. isto.
37. Hegel: FENOMENOLOGIJA DUHA, 22 i 23.
38. str. 5.
39. Martin Heidegger: HEGELOV POJAM ISKUSTVA, »Ideje«, Beograd, 67 i 77.
40. str. 79.
41. Adorno: NEGATIVNA DIJALETIKA, BIGZ, Beograd.

divljak

ežen gilvik

/Odlomci/

Džep
Nije garaža
Za mrvice

Odvratnost
Mu služi kao trambulina
Ali sa bolom

Nije elektnica
Za elektronske talase.

Nije luka
Za tankere.

Nije raskršće
Za lasere
Već jazbina
Divljači

Lišen
Onih
Koji su ga
Manje ili više
Lišili

Neće strahovati da se pojavi
Sedeći na jednom taburetu
Čak i ako bi se naslonio
Na vertikali vekova.

Zauvek ih je
Obmotavao
U magli gde su nestale
Dimenzije.

Video je pejzaže
S one strane njegovih mera

Video je okeane, žitna polja,
Video je sunce kako zalazi nad Malezijom,
Video je Finske šume,
Video je New-York, Bombay, Tokyo,
Video je Alpe, Aljasku,
Video je peščanu pustinju i ledenu pustinju je video,
Video je nebo nad Grenlandom,
Video je stenovite kanjone Kavkaza.

Sve ovo, manje ili više,
Kroz još uvek providno lišće
Hrasta kojeg je sadio
U zabačenom čošku vrta njegovog oca.

Preistorija
Nikada ga uistinu
Ne napušta.

Ponekad kaže sebi da još uvek nosi
Kostur prvog čoveka
I da je težak.

Sedi na
Jednoj steni

Ništa ga ne zanima,
Ni u šta ne gleda.

Ništa mu ne kaže
Ništa ga ne miluje
Niko mu ne peva.

On je gospodar
Svih ovih ništavila.
Gospodar prostora
Dotle dok se i sama misao prostire.

Sa francuskog preveli
Jon Deakonesku i
Niku Cobanu

evropa, sačuvana

aleksandar carić

EVROPA, IZGUBLJENA

četiri puta do mrtve tačke

I

U igri
•Pronadi vreme•
Treba samo izgubiti
Središte sata
I sve

II

U igri
•Ubijanje gradova•
Treba samo nabrojati
Sve one
Koji su
Sve ono što
Je

III

U igri
•Sejači, i poklonici vetra•
Treba samo otvoriti
Šaku soli
U pogrešnom trenutku
Kao

IV

U igri
•Ne dotakni se•
Treba samo zaboraviti
Smeh vode
Smeh
Vode

EVROPA, SAČUVANA

I

Pola jedanaest
Postajem podstanar
Satovi na Svetom Mikulašu
Na Svetom Nikoli satovi u Novom Sadu
Isti su
Crni sveštenici
Providni kao tragične smrti
Lepotica

Dvanaest Dvanaest Dvanaest
Na svaki udar zapevam
Po jedan ton arije kovača
Rastočim sunce u šest linija
Ispletem prste na potiljku
I napunim po jednu zlatnu ljušturu
Morskog ježa
Pred vratima svake Ambasade

Tri
Pod glavom antologija najboljih kazaljki
Čutim po minut za svaku srušenu
Biblioteku
Srčem čutim uvek
Posmrtni oglasi su kiša i merdevine

Sedam
Odlazim i plaćam:
Ja sam, znate, onaj, cenjeni klov
Papira iz grčkih škola
Ja sam
Znate

Sedam i pet
Izvrstan restoran u poprečnoj uličici

Sedam i Sedam
Krater je na kraju svakog
Šumskog puta
Na dnu pesak, rastresit, ružičast
I siv
Takmičimo se u letenju

II

Prva
Iznad mostova
Veslati u otvorenom danu znači:
Posvećivati se, stariti, ili počinjati?
Koraćam i brojim
Rukujem se sa gospodarima
Pozorišnih predvorja

Druga
Pločnici, prisebni i složni
Tražiti znači: Bojati se, zaboravljati, ili graditi?
Ništa od toga kupujem i prodajem
Naježde Tatara, škole, groblja
Dodajem taktove: ova stanica je
Još sasvim nova i uvek prazna

Treća
Stepenice
Jednom čučnem
Dva oka
Tripud zavijem čebe
Četvrti put zovem sunce
Pet linija morskog ježa
Šest listića blende
Milion čerki
Sedam
Tražiti znači

Četvrta
Toranj
Trubač svaki put
Prekida pesmu u istom trenutku
Za sve četiri strane sveta

Peta
Balkon
Plivam i udaram o nečije rame

Šesta
Balustrada
Mali dečko plače, a njegova baba me grdi
Grdi i mene i moj grad
Tražiti znači

Sedma
Trg
Glatki zubi joj na trenutke
Purpurno crveno zablistaju
Iznutra
Kao neonske cevi

III

Šuma
Prva četvrt
Leteti nad glavnom ulicom znači:
Odanost, strah, ili slavlje?
Umivam se, započet i magličast,
Naliven kazaljčkama,
Pupoljcima

Litica

Uštap

Otkrivati znači: Vraćati se, nastajati,
ili ponavljati?

Spirala početa brašnom
Brašnom je i završena
Spirala rukom nacrtana
Rukom je i izbrisana
Sada stanujemo u najboljim oktavama
Sejemo

Muzika i žetva
Uštap
Grešnici krađom, bezobrazno
Zločinci zubima, beznačajno
Putnici uzvicima, štapovima
Ljubavnici jezicima, u tami
Lovci trkom, u tišini
Junaci stopalima, polako
Mlinari dlanovima, široko
Popločavaju gradove
Vodeničnim kamenjem

Baklja i Petao
Mena
Počinjemo devojčicu od hleba
Stavljam joj kompas na stomak
Otkrivati znači

Pitanje

Prva četvrt
Devet puta podučavam letenje
Ponovo sejemo

Obala
Uštap
Brojim antene i brinem se
Otkrivati znači
Vrata
Poslednja četvrt
Radamo lepoticu
Prozirnu, ushićenu,
Kao slučajni susreti mostova

IV

Oči
Minut do podne
Na krilu i kratkovek
Prodajem kifle
Na krilu i većan
Smejem se, bez zla

Nos
Svetionik, brdo, zvonik?
Uključujem magnetofon, pitam se:
Jarak, školjke, delfin?
Jedemo kifle od juče, i one
Za sutra

Dlanovi i Stopala
Citra i Pacov
Zemlja menja osu
Iznenadena, kao da smo je
Izljubili, u sred krađe
Ili bekstva
Pevam, topim zlato
Ja sam znate

Ruke
Podne Podne
Ulice me najviše vole
Ipak silazim
Ja sam znate

Usta
Sobni bulevar kratke istorije

Noge i ramena
Čitam se, na brdima i ogradama
Smejem se, smejem se
Pod prstima mena zaštitnica
U
Veslanju, traženju
Letenju, otkrivanju
Ja sam znate
Spiralna ludost

Stomak
Umivam se
Radostan
Svečan
Nezavršen

tri pesme

dic kester

SIJERA

Ovde nebo nije svod
i nikad
nije ni bilo.
Plavet bez oslonca
pev
od sunca oslepelih cvrčaka
tetura beskrajno

Od solju ispoštene vode
zapretan kladenac
pod kamenim snovima
besuzna cisterna.

Zemlja
divlje pleše
i besni
pod bičevima
sunca.

Ovde nebo nikad
svod ne beše
samo izdužena elipsa
beskrajnog krika
(Lorka ga ovde nađe)
odbleskuje od kamena do
kamena.

Daleko
duboko dole
na vodi mora
žamore turisti.

LETNJE VEČE

Sa tetiva nebeskog
luka
crne lastavičije
strelice
odapinju se
u plavetni
lavinir.

Ikar
sanja.

*

O zenit neba
obešene teške
pletenice leta

Povesmo izgubljenog
zvuka
let jastreba
u sabranosti vremena

Kroz peščanik
dneva
šumori predanost
mrava
u lavirintu šume
bilo ravnodušnosti
znamen odmora kukavice

litalac na čistini
na šumskoj stazi
auto.

s nemačkog preveo Jovan Zivlak

gozba

dragica stojanović

POST

Šest dana živimo o luku i vodi
A sedmog dana u nedelju
Kad dođu gosti
Zakoljemo petla ili kokoš
Kao služavka kod carice
Kojoj propada carstvo
Prvo na trpezu iznosimo supu
Vrela je
Topli želudac
I gostima zamagluje oči
Govore gosti iznad oblaka
Koји se nadvio nad kašikom:

Kao što domaćin sedi na začelju
I prvi izgovara zdravicu
Red je da se bez domaćina ne jede
Dok otac šapuće
Gledajući kako rastu repovi
Iz svakog kuta kuće:
Samo vi nastavite
Mi smo večerali
Pre nego što ste vi došli

RUČAK

Na bukovim drvima
Greje se pećnica

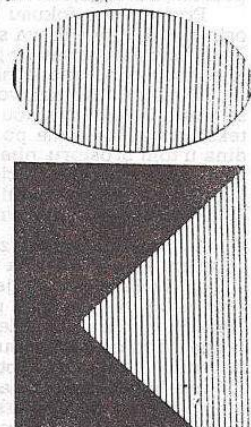
Nožem sa koricom
Od štavljene kože
Režem krompir
Na prstenove
U naćvi raste hleb

Još samo da na gojnu kokoš
Sipam grumen soli
Testo-dukati
Patku koja pliva u proključaloј vodi
Za kraj ostavim med
Zemljilj sa očišćenim orasima

Ako ti zalogaj zastane u grlu
Ledna je voda na stolu
Ako ti kost polomi zub
Na ranu ćemo zlatnu trubu
Zub ledima okrenuti
Krovu kućnom
Ako ti želudac žalno zapeva
Ja ću kraj tvojih nogu
Zaplakati neutešno
O kome ja ovo govorim
Kroz oblak —
Penu u kojoj se kuva
Čadava kuhinjska krpa

UPUTSTVO ZA VEČERU

Kroz Čarninu pelenu
Cedim sir u drvenu kašiku
Koја i pre nego što se prinese ustima
Kad u nevrme u kolibu banu anđeli
I ranjeni gorski gosti-goroseče
Na licu kao tromu kosu senku
Ostavlja prozračnost —
Melem prvog snega
Umesto golemog ognjišta
Imam tri cigle
Između kojih pucketaju
Tri grane bukovine
Tri puste želje moje
Koје kad do zemlje sagore —
Nad njima sušim meso
Evo me tu sam
Ne vidim se od perja
Cela sam kokoš
A kokoš šta može ponuditi
Do svojih mršavih krila

čitljivi i čitani

julijana matanović

Tomizza Fulvio: »Materada«, Znanje, Zagreb 1986.

Majdak Zvonimir: »Muška kurva«, Znanje, Zagreb 1986.

Objelodanujući 1972. godine »Discours du recit« (Obrada narativnog teksta), knjigu kroz koju je, kako navodi i sam David Lodge, kulminirala francuska naratologija, G. Genette pri tome, raspravljajući o kategoriji vremena, aspekta, načina i glasa u pripovjednom tekstu (spomenimo ovdje i vrlo instruktivan tekst M. Bekera »Priča i njezina obrada« *Književna smotra* (47–48) zaključuje da je upravo Proust taj veliki moderni stvaralac koji je uspio kvalitativno ujediti sve ove naratološke kategorije. Kako sačiniti roman koji će uključivati i elemente psihologije, povijesti i sociologije, »ali tako da one u isto vrijeme to prestanu biti i postanu u umjetnini nove kvalitete gdje bi se elementi tradicionalne strukture pretvorili u novu i jedinstvenu homogenu smjesu« (Beker)? Dakle, uključiti, ali i osloboditi tekst od »kontaminacije« s poviješću, psihologijom i sociologijom.

Kada neki roman tematizira našu bližu povijest i kada nakon svog objelodanivanja vani (u ovom slučaju u Italiji) izazove mnoge i to ne samo književne polemike, te se u nas pojavi nakon dvadeset i šest godina, vjerojatno je da su i ovi podaci dovoljna reklama knjizi na putu do čitateljstva. Jednostavno, danas su takve priče slušljive, one zadovoljavaju jedan zahtjev romana;

zanimljivost teme, ali da li pri tome ispunjavaju i ostale potrebe narativne strukture? Koliko ih ti izvanknjiževni, povijesni element sputavaju u procesu estetskog oblikovanja te, svakako zahvalne, grade?

U isto vrijeme, primatelji smo tekstova najrazličitijih žanrovskih usmjerenja koji se samo u sažecima (npr. priča obuhvaća dvije do tri rečenice, a »isprati« vrijeme unazad četrdesetak godina) vraćaju povijesti, ali tematiziraju »današnje vrijeme« i to kroz, na prvo čitanje nebitne, katalizatorske dijelove vezane uz naše nestašice; od električne energije, preko kave do kontraceptivskih pilula, ili uz nečije zabrinutosti tipa »Kamo će nas odvesti ovaj nerad i te krade na sve strane. Ja sam se borio, ali ne za ovo [Majdak, »Muška kurva«, str. 9]

Slažemo se, maniristi su još istaknuli da sve može biti tema, a i Flaubertova želja da napiše knjigu bez ikakve »vanjske spone« pokazala se poslije posve nemogućom. No, točno je i slijedeće: postupak preoblikovanja te neestetske grade u estetsku vrlo je zahtjevan, pa držali se pri tome samo i Genettovih kategorija.

Aktuelnost teme i njezina moć privlačenja čitateljstva ne bi nam smjela biti dovoljna.

Postavljamo si slijedeće pitanje kada knjige Fulvia TOMIZZE *MATERADA* i Zvonimira MAJDAKA *Muška kurva* (obe objelodanjene 1986. u izdanju zagrebačke kuće »Znanje«) oslobodimo upravo tih zanimljivosti (prvu od »kontaminacije« s poviješću, drugu pričljivosti naše sinokrone situacije), kako ćemo vrednovati spomenute naslove?

1. O Fulviu Tomizzi i njegovom književnom stvaralaštvu u nas se zna malo. Zbog toga je i dobro došao predgovor Milana Rakovca romanu »Materada. Tako, između ostalog, informativno upoznamo cjelokupan opus F. Tomizze, obavještavamo se o brojnim književnim nagradama (npr. Tomizza je 1977. za roman *La miglier vita* dobio najugledniju književnu nagradu u Italiji), a dobivamo i uputstva za čitanje same Materade. No, tu je i poetizirano ispričano jedan životni put autorov rođenika tipa: »Koncem rata navršio je deset godina, upija u se priče suseljana ispredane kasnih večeri uz ognjište o partizanskim parolama ispisanim na cesti (10).

Preslikavajući poslijeratno vrijeme u Istri, u prostoru Materada, tom locus točno određenom između Umaga i Buja, Tomizza pripovijeda priču u čijoj je jezgri obitelj Kozlović. Mladim Kozlovićima, braći Branku i Franku, prije rata umire otac ne ostavivši, a vjerojatno ne poznavajući karakter svog brata, nikakvu oporuku. Stričev sin živi u Italiji, pa tako stric sav novac čuva za njega, a sinovima, djeci svog pokojnog brata, »dodjeljuje« zemlju koju je već revolucija oduzela kao »agrarni« višak. Uz sva nastojanja da im se prepiše posjed koji obrađuju već godinama, stric ne popušta što braću Kozlović i njihove obitelji tjera preko granice u Italiju.

Priča je jednostavna i ne tako neobična, bez ikakvih naratoloških iznenađenja. Sve teče uzročno-posljedično bez korištenja prolepsa (odvođenje radnje u budućnost) i sa samo jednom eksternom analepsom (vraćanje priče u prošlost izvan granica koju obuhvaća »realna« priča romana, ovdje je to u prizoru pripovjedačeva dijaloga s Fumićem, ženom koju je trebao oženiti). Pripovjedač je samo jedan i to, najlogičnije uz odabir ovakve teme, homodijagetski (pripovijedanje u prvom licu, pripovjedač prisutan kao lik u radnji). Sesnaest kratkih poglavlja mogu se čitati i kao zasebne cjeline. Svako tematizira jedan događaj koji se nadovezuje upravo na prethodni, ali ipak ne

tako čvrsto da se nebi mogao i izdvojiti. U svakom je Tomizza uspio indicijama i nekim iskazima stvoriti identičan utisak o atmosferi tog vremena, pa je tako »sličnost« prisutna na razini događaja, a »učestalost« na razini »ugodaja« stvorenog prostorom »Istra« i vremenom (poslijeratne godine).

Autorovi aktanti su dosljedni u svojim principima, oni se novostvorenom situacijom ne mijenjaju. I u trenutku kada se čini da će doći do preoblikovanja lika kao što je to u centralnom događaju romana (prvi ljudi Partije i milicije dolaze k stricu, prvo ga mole da prepiše sinovima zemlju, zatim mu prijete »namigujući« jedan drugome: »Naše je me još nisu pune, ima još mjesta u našim zatvorima« (108), da bi na kraju pozvali starijeg nećaka pružajući mu papir na kojem je ispisana stričeva osuda riječima: »Postoji samo jedan način da se dobije zemlja, i to je najpravedniji način. Tvoj stric mora biti osuđen. Onda će se otvoriti postupak da se pregleda i preispita i njegova imovina, odnosno njegove prijevare.« Odnos mladih i starog strica ostaje isti: Franko (pripovjedač) ne potpisuje, stric se i dalje drži svog stava.

Tomizza uspijeva, premda mu je aktant kao što već i napomenusmo i pripovjedač, neutralno voditi priču, on čitatelju jednostavno ne nameće svoje »za i protiv« vezano uz likove (stric ili nećaci?). Kada je pak riječ o nekim društvenim prilikama tih godina, informacije ne dobivamo od samog pripovjedača, već je to iskazano na slijedeći način:

a) prepričanim govorom, koji je i sam po sebi uvijek u najvećem odstojanju:

»ali tog jutra, pričao je Milio, njihov se broj udvostručio. Prolazili su ispred kuća, lupali na stakla i vikali na hrvatskom: »Smrt fašistima. Tko ne glasa, taj je fašist. Pobit ćemo sve fašiste« (44)

b) *najmimetskijom formom*, pripovjedač se »pravi« kao da je doslovno prepustio riječ svom liku:

»Tresao je glavom i drhtao kao prut, a na mahove izgovarao: — Idu od kuće do kuće, imaju pendreke, tuku ljude!« (44). ili »On se počeo opravdavati »Pogledaj me kako sam obućen — A unio sam tamo, u tu prokletu zadrugu petnaest hektara zemlje, četiri vola, dao sam podrum, kuću, gdje svi dolaze i odlaze po miloj volji« (60).

Premda je u fokusu zbivanja obitelj Kozlović, njihova sudbina, osim postupaka wihova strica, ni po čemu nije priličnija od ostalih. Točno, ponašanje starog je uvjetovalo njihov odlazak u Italiju, ali i to je ponovo samo »masovna pojava« tih naših godina. Roman u kojem nailazimo i na nepažljivo oblikovane rečenice (»I klonu prepustivši se tihom i otegloj plaču poput rose«, 109) korektno je ipak ispisan tekst, čija priča sama po sebi, izdvojena iz povjesnih prilika tih godina u tom prostoru, nije dovoljno zanimljiva. CITLJIVOST je osigurana jednostavnim, ničim otežanom naracijom (danas u vrijeme popularizacije »formalnih manirizama« to je veliki plus), a CITANOST više izvan književnim, a ne toliko književnim razlozima.

2. Zvonimir Majdak zasigurno ima osiguranu čitalačku publiku, tu su oni koji iz romana u roman zanima njegova lakoćitljiva priča i koji od teksta ne zahtijevaju ništa više, ali i oni koji kritički prate hrvatsku prozu, pa tako posljednjih godina primjećuju u njoj jednostavan povratak priči. Za razliku od Tomizzine jednousmjerene naracije, Majdak vodi priču kroz dva sžea (onda/sada) i u jezgri svakog stavlja ljubavnu zgodu (Jarmila/Radojka) što autoru osigurava još veći broj recipijenata. Romanom *Muška kurva* Majdak ispisuje stalna mjesta našeg svakodnevnog okružja. U centru je muškarac četrdesetih godina, ratno siročić, sa stanom u Pantovišćaku (kupljenim novcima njegove prve velike ljubavi Jarmile, supruge našeg domaćeg izdajnika), uspješan na poslu, čiju »sudbinu« usmjeravaju žene (Jarmila, Radojka, Marisa), po nekim osobitostima karaktera blizak Cvitanovom »polovnjaku«, svjedok pada našeg morala (pitanje krađe društvene imovine, karijerizma...). Majdak zaista dopadljivo vodi priču, ali se pri vođenju ne pridržava nekih zakonitosti vezanih uz pripovijedanje, npr. maksime kvantitete i maksime kvalitete.

a) Čitatelju vrlo često i to nepotrebno daje više informacija nego što to zahtijeva praćenje priče. Ovim korištenjem paralepse dolazi do naslućivanja budućih događaja što rezultira smanjenim interesom u nastavku recepcije: »On se u nju zaljubio onom kobnom i ostvarenom ljubavlju« (66) ili »ali, tog jutra nikakvi znaci nisu upućivali na takav završetak« (86). Napomenimo i slijedeće; ovi iskazi prethode ispričanom događaju! b) Roman u vrijednosnom smislu snižuje i neprecizno korištenje pripovjedača. Majdak se jest odlučio za objektivnog kazivača, ali i pored te odluke on prečesto, a što je neprimjerno tom tipu nosioca pripovijednog toka, upliće se korištenjem upitnih rečenica: »Hoće li se oglasiti na njihov poziv poračćen jadikovkama i preklinjanjem?« (78) ili »Kakva je osoba njena majka? Kad će je upoznati? Kakav će dojam na nju ostaviti?« (173). Vrlo često izjednačuje dijaloški diskurs i pripovijedne dionice, pa tako npr. vulgarizme možemo naći i u pripovjedača (»Robert se trajno teško sastajao sa pičkom«, 25), nakon čega takvi izričaji dobivaju negativan predznak na bilo kojem mjestu u tekstu. Fokalizacija, glas, formiranje iskaza mora se u uspješnom vođenju pripovijedne niti razlikovati od lika do lika, a da sam odnos likova i objektivnog pripovjedača i ne spominjemo. Zbog toga bi upravo i ove poredbe koje ispisujemo »Bio je visok kao jarbol« (20). »Ona je paluba po kojoj on hodi i gazi« (20). »Dlan kao dječja guzičica« (13) ili izreke »Onaj koji posjeduje stvari, posjeduje ljude?« (41), sačinjene po principima poetike istovjetnosti svakodnevne priče, bile opravdane u kazivanjima likova, ali to ne mogu biti u kazivanjima pripovjedača. Prisutno je i prenatraglašen detaljiziranje u opisnim govornim perspektivama (»Tog jutra pohana piletina mirisala je po svježem mesu u žutoj kori od brašna i jaja pripremljena u netaknutoj vreloj svinjskoj masti na vatri od bukovih drvaca« 75), a i prečesto ispisivanje zametka opisa (Siawinski, svaka imenica sadrži i riječ koju ju opisuje).

Jednostavno, ako prijedemo preko ovih ovdje, po vlastitom vrijednosnom sudu izloženih, manjkavosti, ostat će priličiv tekst prepun imitabilnih mjesta pa i tako će »pretežni dio čovječanstva rado zažmuriti na oba oka, praviti se gluhi i slijepi. Samo da ima svakodnevnost što pada se i što na se« *Muška kurva* (47).

Ponovimo još jednom, a time i zaključimo: sve može i mora biti tema, neke od njih su širem čitateljstvu aktuelnije, zanimljivije i više privlače njihovu pažnju od ostalih. Svakako da je tematiziranje našeg prostora poslije »trščanske krize« (Tomizza) ili sinkronog stanja (Majdak) zahvalnije u procesu osiguravanja brojnosti recipijenata, ali ipak s malo više pažnje (Tomizza) ili s puno više pažnje (Majdak) mogli bi se ponuditi zaista estetski relevantni tekstovi. A to bi nam trebalo biti na prvom mjestu, ako se slažemo s tim?

u senci atlantika

branislav solomun

u čistom zvuku Bahove oboe
slutim nadiranje punog leta
sažeglog od želje i dodira ljubavnika
pretvorenih u prah leptirica
i olupinu žita i raži
visokog dana povaljanog po detelini
i proredenoj travi na obali
u momentu apsolutne ravnodnevce

oblo leto,
metalna prašina rasuta po stovarištu
iza kamenih gradskih bedema,
pepeo, novo zgarište ljubavi, ribarske
mreže upetljane u školjke
i sparušene alge na čistoj obali,
leto, natečeno od sunca
i boja nanesenih na zidove od senki

afrička mesečina, sjaj
u kamiljem oku,
zaražen groznicom
tope večernje izmaglice
iza trščane ograde
otkrivam belinu tvojih čvrstih dojki,
žuta seoska svetlost
uvlači se u ohlađene utrobe
posrkanih školjki

gledali smo kako
divan riblji skelet roni u plićaku,
talasi su ga valjali po ivici
plaže i vraćali u dubinu, i nanovo
približavali obali, tvoje tanke ruke
bile su skladne i duge, bradom
naslonjena na mala kolena govorila
si u pravcu vode, ustala si, uzela svoje
stvari i otišla, pocrnjela
koža lepila se dodirom ljubavnikove ruke,
kapljice znoja ispod mladog ženskog
pazuha obožavao sam,
ispijen suncem i nepodnošljivo suvom
belinom kečnjaka

ponoć u sparini...
sedim pod okruglim krovom
malog bara
od prepletenih stabljika trsca;
jedna gola sijalica visi u sredini
i upija mrak; osluškujem...
kroz noć,
bat ugriježanog stopala mora

čitavog leta, u hladna jutra, izranjajući iz maglenog
kovitlaca, okean je izbacivao na obalu pocrnjelu travu
i smolaste alge, tri dana vetar je razdirao lice plaže,
koža je pekla od bolnih udara zbrisanih zrnaca peska.
raspolučeni mesec valjao se po žutim brdima, u nanosima,
pesak je polako ispunjavao kružnicu dana.

pravo na otkaz

miljurko vukadinović

I

U našoj jedinici ja sam oči-
to: škart, izrod, kamen
spoticanja O, ja sam nula

Bez otimanja
oko svoje česti krvavice Bez
grabeži u deobi mlakog obroka
detinje radosti suvih šljiva trka
novčanih Sticanja i Oticanja

Ovu stolicu prepustam onome
Što će odsedeti svoje
pod staklenim zvonom uronjen ili
bar delimično uronjen u
Protok i Prinos

Sa vašim zdravim realizmom
moj ceger idealizma (previše
izma) već je progledao i
sve je krenulo naniže Toliko
da nemam ni za dnevno sanjarenje

II

Zazjavao jesam. U R. V. popreko
i uz duž prošao Politiku
I Ekspres politiku. Bundžija/
siv nebojša/oker i sektaš/ bled.
Trudio se ovaličko. Slušao/čuo
na pola uva i manje. Svršavao
malim i još manjim prstom. Arčio i
bančio. Pridržavao zmaja (neočekivano)
na vetrovitom nebu.

Spremište ostavljao zapušteno i
prazno. Po arhivama i haustorima
vrzmao se uz kakvo pričepljivo
službenče. Jadno a nezbrinuto.
Očijukanje i »boli prsluk«. Puca.

Prekardašio jesam. Svršeno je.
Tupe alatke na još tupljim
mestima. Razobličavanje i Krojenje —
to se kida. Iza posla »slepa istorija« —
sušenje posuda.

U našoj soc. kući punoj sv. svinjetine
punoj bogova oko Njih zaposelih bio sam
na strani crnog davla. Sićina uzdanica.
Prijaio prijaio prijaio. Jesam li
izučio štogod? Opet zrno premaleno
i za dnevno sanjarenje.

III

Danas nisam mogao iskopati 7
rupa Zgromiše me i to
me lupi po kesi pa se sad
ne mogu provući kroz uši
iglene Do sledeće kese
i te kako je rupa

— jabukama ću je
za dnevno sanjarenje
napuniti.

IV

Kad Zbor ode na
Provetravanje ili Razgibavanje
i gibanicu ja se u fioku
smeštam gde uposlen ostajem
Zakopam se tu: Suvo i bezBedno
Nema mesta za Garnituru i
Govoranciju

U društvu papirnom u društvu zgužvanom
odomaćiš li se Nadležni će
priležni će zasukati rukave
potegnuti soc. moral pa će
s. m. zvrkuniti/frknuti/trknuti pa će
drknuti/druknuti pa će te budžašto (toliko
soc.?) i na veresiju Tako ćeš biti
ponovo vraćen u Kaljavu Peć

Ni Bog te ne može izvaditi iz K. P.
Tu Otkaz ne pomaže Otcepljenje (?)
još manje Bolest — Jok
spas: Spasitelj je otišao u pre-
vremenu mirovinu a smiraj Vrata
raja ili Kapija pakla
svejedno

sekstine

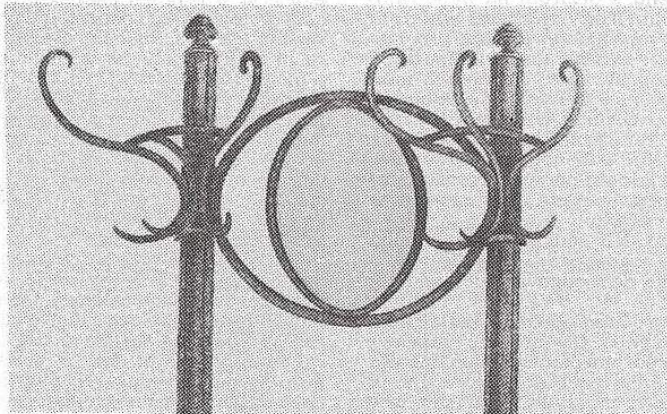
zilhad ključanin
NA SJENIKU

Izvan će mrežice munja
u pokrov čvrsnut, bez nade.
Pune se rupice greda
mrakom što svijetom lunja
da gléd mi gušći biva, da znadem,
ne da ćutim, ko me odsvakud gleda.

Slijep je nad glavom miš,
doba sjenči na pôle.
Duboki strepnje su vruci,
al — vremešan već, ne mališ —
još cijele igram i pôle
ne znajući šta imam u ruci.

Tu, između dva trokuta
zračna, sa lepetom, smiljem, zêčke
— trenut će nada.

I dječak što diljem luta.
Kad obzor upali kandilje,
vidjet ću prèvida: pada!

PLANINSKA KUĆA

Bijelo po bijelom, škropac
po škropac, znoj, ljeskanje puti,
gib tijela, tréšnja, dok popac
svira na harmonici šisárke pale
i svijeta mnogi su puti,
al samo jedan u tvoje vodi ralje,

vrluda, ne prašnjav, kalan prije,
sa raslinjem svelim uz prikrajak.
Mrzim te ljuspe lamperije,
taj svlak vremena što kikoće:
na moju mladost, na tvoj svlak,
gospo, i tvoje zeleno voće

gna da zri, da kis u gorčinu čvrzne.
Mrzim ovu ružu na tapeti
dok se otvara, cvate, pa prsne
pred orgazmičkim okom; one ruže,
gospo, oko iste, na vrleti
kad plamte, i mame kopce što kruže.

Bijelo po šporkom, tvoje sprave
ne stižu, spore su za ovaj brzak.
Dave me dugi prstići strave.
Dušu priji sumračja crljén.
Sjutra, izgrjevku biću blizak,
da, sramno pobjeći, gospo, al izbavljen!

JESENJA APASIONATA

Tvoj sam snatrio mirluh, kroz zavjese
mirisne iduć. Ne ćutah tugu, radost,
ne, bijah pod bluzom višnja onog djevojčurka.
Rujnom sam te primao u se, znajući: dese se
mijene, doba, vrijeme sa namazom šipurka
za tuđa je nepca sladost.

Malen se zrcali grad u oknu kuće
na brijevu. Dok gléd, golem odveć,
krovište traži pod kojom izgubi zjenu.
Snatrio lik sam tvoj, slijepac, bespuće
ono ljubljah u kom ti očutah sjenu,
mirluhe, što već minuli su. Već.

blues

plastične lutke

stevan ileš

Pesti resice stočnog vagona
zamišljam sivo.

Ušate repatice
najnedokučenijih misli
anarhandela,
prolaze peronom
na koji istovremeno
dolazim i odlazim,
gazeći vetar
siv.

Mnogi misle (pa i ja):
»mnogo je dva sivila
u jednom danu«.
Ubacujem plavo
iz rezerve
od 5 litara.

BILJKE

Radost stvaranja — relativna je,
isto kao i biljka što
bojažljivo prati hod velike zvezde.
Trnje na mom putu,
polako sklanjam nogama u stranu,
i prolazim neozleđen.
Pronašao sam ugao pod kojim
treba postaviti nogu
u odnosu na trn,
i odbacio trnje iz glave, pa hodam
kao nov.

Meni ne treba novac,
ni kuća, ni auto.
Treba mi knjiga.

Zadojiću svojim mlekom
svaku naivnu ovčicu,
a samo neke iz gomile
postaće crne.
Ja sam crn sav, i ta boja
ne može da se ispere u veš-mašini.

Kako Vi ne razumete,
da je za srećan život, potrebna samo glava,
u koju ćeš se sakriti od vetra i z ime,
kad ustreba.

Biljke nemaju kuću.
One su relativne, isto kao i radost stvaranja.
Ja sam radost stvaranja.
Relativan.

OVDE NIKAD NEMA STVARI

Stavi ceo limun u usta,
poljubi prevarom Anu.
Ustima jedeš,
ustima piješ,
možeš, i posle usta
sve te stvari apsolutno
razbacaš.
Pa bilo to i u nepoznatoj okolini.

To poricanje pripadnici Fluxusa neće vršiti načinom koji bi po značenju i učinku bio rušilački, poput činova Dade; niti će dopustiti da ih ogađenost okolinom frustrira dotle da postanu pesimisti koji se povlače u sopstvenu osamu, među četiri zida svoga ateljea, kako je to bilo sa slikarima apstraktnog ekspresionizma i enformela u ranim posleratnim godinama. Dolazeći nakon iskustva hepeninga, pripadnici Fluxusa pristaju na javnost svojih nastupa, pristaju, čak i traže komunikaciju s publikom, ali pri tome publici ipak ništa konkretno ne poručuju. Manifestacije Fluxusa su bez dodatnih i naknadnih značenja, bez potrebe za tumačenjem, to nisu upućivanja na čitanje simbola, pre su simulacije postojećih zbivanja da bi se upravo tom simulacijom postiglo ono što se želi: tenzija, čak pometnija, konfuzija, ili naprosto, događanje, odvijanje, tok (*Flux*, odatle *Fluxus*) neke određene ili neodređene radnje. Otuda se i činilo kao da između nekog životnog fakta i nekog čina u Fluxusu nema bitne razlike. Razlika postoji, no ona nije u vrsti nego u intenzitetu i u kontekstu događanja: u životu sve je nekako obično, u Fluxusu, kada se od običnog i pode, sve je izdvojeno, potencirano, jednom rečju ritualno.

Kada bi se pitali pojedini njegovi pripadnici, ostalo bi otvoreno da li je Fluxus uopšte umetnost: mnogi od njih ne bi odgovorili potvrdno, neki bi čak odgovorili negativno. Po tome, Fluxus se bitno razlikuje od svih prethodnih avangardi i kasnijih neoavangardi koje su, redovno, želele ići „ispred vremena“, ali nikada i „izvan umetnosti“. Ali ako nije — po nekim njegovim pripadnicima — umetnost, Fluxus bi onda trebao da bude ili anti-umetnost ili ne-umetnost; to su termini uvek u igri kada se povede reč o onim rubnim područjima na osetljivij među postojanja unutar/izvan umetnosti. Danas nam se — nakon svega što se s umetnošću dešavalo tokom poslednjih decenija, naročito u sedamdesetim godinama — ove dileme ne čine toliko zaoštrene kao u vreme pojave Fluxusa: jer, usvojeno je mišljenje da sve što se uplelo u rasprave oko statusa umetnosti, sve što se pod nekom od rubrika umetnosti (ili anti-umetnosti) vodi jeste — umetnost. I Fluxus, dakle, jeste umetnost, istina jedna specifična umetnost, po pojmu i načinu očitovanja šira od predašnjih, ali ipak umetnost; jer, što bi drugo bio nego umetnost? Upravo u tome jeste velika privlačnost (da ne kažemo pretenziozno istorijska važnost) Fluxusa: postavio je mnogobrojna pitanja o statusu umetnosti, o načinima njenog izvršavanja, o profilu umetnika, o osobinama njegove (ne)profesionalnosti itd, zaduživši ne samo tim pitanjima, nego i odgovorima mnoga kasnija umetnička kretanja.

Ako nema drugog rešenja nego priznati da je Fluxus (ipak) umetnost, proces koji se u Fluxusu odvija jeste proces odlaska od umetnosti da bi se stiglo do umetnika. To znači, drugim rečima, do ličnosti, osobe, čoveka koji radnje Fluxusa sprovodi u svome ponašanju, u svojoj svakodnevnoj egzistenciji. Jer, ma koliko bile dileme oko teorijskog određenja prirode Fluxusa, ne može se poreći da je Fluxus postojao u življenju jednog niza ljudi koji su uzimali učešća u manifestacijama Fluxusa, koji su se deklarirali fluxusovcima ili koji su, naprosto, bili u atmosferi Fluxusa a da to ni sami nisu znali. Može biti predmetom rasprave da li svi oni u svakom svome činu pravili umetnost (pogotovo da li i koliko vrednu umetnost), ali nije pod sumnjom da su bili — vokacijom, sudbinom, načinom života — umetnici, oni koji dane provode u umetnom, veštačkom, svetu svojih maštanja, priča, snova. I to je jedan od paradoksa Fluxusa: na pitanje gde je u njemu umetnost neće se odgovoriti da je u delu, u objektu, u nečemu što je opipljivi plod znanja i veštine oblikovanja, nego pre u samom umetniku, u subjektu, u fluidu što se širi iz njegovog ponašanja.

Kada ponašanje zatraži širenje u okolini, posluži se medijima i Fluxus je, ako ne prva, ono tipična medijska pojava: štampani materijali distribuirani putem pošte, kutije koje čuvaju ali i prenose reke stvari; nadalje, glas, govor, usmena komunikacija, međuljudski kontakti — to su kanali kojima se o manifestacijama Fluxusa saznaje unutar i izvan krugova pripadnika. Napokon, zametak video-arta nalazi se u Fluxusu: u prvim rastrojenim TV emisijama Name June Paika. Valja danas zamisliti ta čudna i nevelika društva verovatno krajnje ležernih, možda ironičnih i ciničnih, sigurno uvek duhovitih muškaraca što se sastaju u nekim prostorijama prepunih starudijama kako bi se dogovorili o svojim poduhvatima, kako-kuju planove o akcijama, kako razvijaju cele strategije nastupa, kako putuju iz grada u grad, iz kontinenta na kontinent (iz Amerike u Evropu i obrnuto), a sve u ime nekih svojih oporih šala u nadi da će naći rasterećenje od onih mučnih stanja

što prete da ih sustignu u pragmatičkom svetu posla i dosade. Ima, istina, u svemu tome neke razonode, ali možda još više i neke beskraje tuge modernog gradskog čoveka, putnika bez cilja, lutanice, trošioća vremena u njemu samom neznane svrhe. Govoreći o Fluxusu, Halupeckom pada na um „duh karnevala“, što bi upućivalo na zabavu, smeh, igru, no meni se pre čini kao da među Fluxusovcima vlada nekakav „duh konspiracije“, govora skoro u poluglasu, opštenja gestima i znacima. Zar se, posebno pri kraju, Fluxusovci nisu među sobom više dopisivali nego što se se sastajali i susretali?

Kobno je po Fluxus kada se on na silu želi uvući u istoriju umetnosti, kada se sve što je od njega preostalo smatra dragocenostima raznih kolekcija; to je onda osećaj kakav imamo pri prebiranju po ostacima nečijeg negdašnjeg života, pri rukovanju predmetima i dokumentima iz kojih se čita neki minuli život. Čak se stoga dosad najveća retrospektiva Fluxusa — inače čuvena Szeemannova izložba *Happening & Fluxus* u Kunstverein u Kölnu 1970. — po mnogima smatra promašajem. Ali, ipak, od najveće je važnosti Fluxus ne zaboraviti. Ne samo

znati da se dogodio, kako se dogodio i ko mu je pripadao, nego pre svega zašto se dogodio, šta je htelo, čemu nas je (i ne hoteći) poučio, čime nas je prozeo. Priča o Fluxusu danas je pomalo nostalgična priča o produženom dečastvu nekih ljudi koji su se plašili da prerano ne odrastu, a ipak su bili itekako svesni svoje zrelosti, svojih znanja, svoga poziva, ne pridajući svemu tome neke preterane važnosti. Nešto od raspoloženja koje je pokrenulo i pokretalo Fluxusovce živelo je, pre i posle njih, u svakom modernom intelektualcu: to je osećaj teskobe u zatočenim društvenim odnosima, to je svest o naplavinama laži u svemu okolnom, čak i u kulturi i umetnosti, a odgovor je neka grčevita želja od svega toga pobeći i zateći se negde u polju dozvoljenog prestupa. I sve je to bilo plaćeno ne malom cenom osećanja gorčine, ali se ipak isplatilo upustiti se u ovu igru paradoksa. Priča o Fluxusu priča je, dakle, o prkosu samosvesnog pojedinca koji zna da ne može dostići sve što bi htelo, ali makar unapred ne pristaje na to što neće. Bilo bi divno, ne uzaludno je nadati se da ponašanje poput onoga u Fluxusu može postati načinom života sviju u svakom času i svakom danu, ali zato u maštanjima, pogetovima u snovima, sigurno da nema nikoga ko bar za trenutak nije zaželeo naći se u vrtloglavom kolu Fluxusa.

trajanje jasmina petković

Duboko spletene
U mozaike
Daha
Tvoje reči,
Kroz žile
I tmine
Pora
Bujaju misli,
Svako
Postojanje
Od laži sačinjeno
Udavi se
U tvojoj
Viziji
Ljubavi,
U daljini
Izboranih
Godina
Zatrvana su
Svetla,
U zarobljenoj
Slutnji
Šake
Izukrštale se
Mrve uzdisaja.

ČEŽNJA

Odvijeni i prosuti
Medu usne bezdan
Stisnuli,
A zubi u drhtaju
Težinu nagote
Ponosu nagrizaju,
Pred čežnjom njihovih
Razdrljenih orbita
Tragovi nemira
U zanos lete,
Kad se uskovitlaju
Iz prašine krpa i
Izvređanih osmeha
Osetiš plus
Izgorelih
Visina,
Rasklopi im prste
Zamrsila se čežnja
Iz blata u njima,
Iščupaj im krila
Svako trajanje
Njihovo prskanje briše.

znakovi

dragan kekić

Koliko ostaje iza svakog čina?
Koliko osećanja iza poslednjeg pisma?
Okrenuo si ključeve u bravama tri puta
na svim vratima
pre nego što si napustio zidove soba.
Smrt je jedino neponovljiva,
uhode su vratile prazne izveštaje
o prisluškivanju žrtve.

Neko je nešto zaboravio u porodici
pesnika
na njih pade prokletstvo
da otkrivaju ta blaga.

Ostavila je mnogo u pokretu,
okretu i iščezavanju sa ovog
divnog i ukletog sveta
kad je odlazila.

Pokazuje se u snovima: bolnim,
ostavljenim, nesrećno okrenutim
i pesnicima.
Sneg je samoća i zima.

Crna stabla stražare u parkovima,
reke u kristal ukivaju suze,
petlovi i anđeli slikaju zore
na prozorima.

ptice, razboj

radovan pavlowski

PRVA STRAŽA

Između cvetova i kamenja
javiće se potom vatra i modra munja
sinuće iz izvora

Rečnik prirode doći će do reči
da izgovori svoju tajnu O oče
pred nama sve znaš a čutiš Sinoć
premetasmo planine bola
i čim ukrstismo pogled
sklopio si oči a osvetliš te
velike svetlosti Da žalost naša
bude stroga i raspeta kao barjak u boju
Lepota koja ne ispušta iz sebe
ni mač ni pero ni blagost ploda
ni vedru nežnost cveta
a za to da ne sazna svet-tvoj lik
da ostane u nama za vjeki
čisto i savršeno lice Sunca
koje si juče tražio od mraka
uzeo si od Sunca svetlost
i zatvorio si je u dlan
po čijim linijama
plove lade tvoje duše.

DRUGA STRAŽA

U aprilu te ispuštaju moje ruke
a prihvataju, kao usnulo dete,
mudrac i ratnik — ruke Prirode.
Okolo nas su svi časovnici
vremena. Kucaju.
Proleće radi u cvetovima.
Ne razumem kukuvijčin glas.
Laste visoko lete
a ja, tvoj sin, u ovom vrzmalištu
elemenata u najezdi, spokojno
raspoređujem moje-tvoje sile
u jednu veliku pesmu za vas svet
da budu
i u ovom našem domu u planini
da ima mesta za pesmu. Tvoja nevinost
i briga roditeljska juče u podne
udariše pečat Suncu.
Povukoše i pokrenuše planine
kao brodovlje.

TREĆA STRAŽA

Tu su kao i proleće
i oni dobri došli iz naroda
što žive
život na konju i na krilima.
Ukazaše nam se sva vremena,
carstva i puškarnice
pa sada u toj uskomešanoj slici naroda
samo ti znaš putanju
a ja stražarim kraj tebe
i moj duh budnosti
penje se uzbrdicom
i na nišan uzima
svaki izmišljeni nebitak
a na istom mestu ostaje
tvoja zvezda Oče Tebe sada
ništa ne zbunjuje
tebe na odlasku
mene na poslednjem viđenju:
ni miris jaglike,
ni snežni namet.
Pepeo se prosipa
po fildžanima i zvezdama.

ČETVRTA STRAŽA

Čudni dani bez tebe.
Hteo bih drvo
da mi bude dom
kao ptici.
Lišće što podnosi
žegu i nevreme
to su tvoje reči tvoje seme.
Čudni dani bez tebe — nežnost
struji, pisaljka vetra
na mapi mojih skitanja
beleži pesme. Preostaje mi
da te potražim

po zvezdama i džepovima.
Časovnik je kam
jednog drugog vremena.
Ti imaš oblik u snu,
prelazne časove
nekog čudnog dana, velikog sna
kada poželim da ćutim
a da ti sve kažem.
Nikada bliži tebi.
Nikada dalji od tebe.
Čudni dani bez tebe.
Vas život na straži s tobom.

PTICE ŠTO ŠETAJU

*Ne zna se koja je od koje lepša
Jedna ima pero smaragdno
Pa čim se okrene
Profil dalekih prostora pokazuje
Druga ptica nadletela je svoje vreme
Polako korača i čudi se
Za tren oka kao munja
U drugo bi vreme odletela
I drugi porod se prikuplja
Svak sa ključem svog života
Kao u pozorištu bez scene i zavese
Zagledam se u ptice kao u svoj život
Ljuljaju se grane vremena
Dao bih ti semenku i vetar za plovību
Ti ptice na moj krov
Kao čamac si sletela
Lepe ste sve odreda: eno jedne crne
nosilja je vatre i poroda
Ona je sletela tegobu da odnese
Da imam šta videti na putevima neba
Pevaju pesmu — svaka iz svog kraja
Imaju oči zelene od sna i korak od dana
Tako male a toliko prostora u njima kao
u nabijenim zrnima
Slobodne su kao i ja kad pevam u ovom krugu

One oko mene šire krila strasti, lete
i naizmenično opisuju raj i pakao
Rekao bih im zdravo il' zbogom ali
nisu te ptice rođene za govor imaju dara
za muziku, ljubav i let
Odletećete tamo gde vas neću ni videti
Ako vam vežem dušu u magiju reči
Vi ćete se skameniti, vreme će se promeniti
Poletite i ispunite prazno i pusto nebo
Zabijte se kao klin u zid planine
O ptice ispusite kap vode u pepeljastoj zvezdi
Presretnite munju o vojske uma
Iza mrtvila sveta ispusite seme
Zapevajte himnu
A ona što vas je dovela nek se izdvoji od vas
I neka ostane sa mnom. To je moja ljubav.

RAZBOJ

Samo se prede i svetlosti menjaju
na razbojima prirode.
Ko zna kroz šta je sve prošla krv
što se u veni zatvorila.

Nek je samo unutra sa srcem,
da se napolju svetlost širi.

DVA SVEDOKA

Ti si video celinu,
ja detalje bitke.
I obojica ništa ne znamo.
Svako dodaje
svoju boju viđenom
i prekraja dan.
Pre spavanja igram se nakitom.
Ti imaš vesti iz vasseljene,
a ja očekujem glas od rodaka.
Promeniše se mirisi,
luno crnomorska
što si mi zadržala u krilu.
Senka je siroče potopa.

ANDEO

1.
Izgrevaju i zvezde umrlih
Toliko je svetla sa svih strana
da od prozračnosti bole oči
a nigde hlada za odmor i san Žene
majke deca starci momci i devojke

s katancima i ključevima zadenutim za pojas
veru se uz planine gore
po nebu koračaju i dozivaju svog Andela
a on se odaziva odvezuje oči:
Izgrevaju zvezda naroda
a meni dolazi da od sreće lupim dlanom
po kamenju po kolenima da mi se otvori
nežno srce, planine da zadrhte
od lepote Naše je Loze bio Andeo
hiljadu godina seme i plamen
u malom hramu beleg ostavlja.
Iz ratova li dolaziš,
u slobodi li tražiš leka
ili već nemaš roditelje,
Anđele brate, podi sa mnom, izoštri vid,
ako te bol muči, pomeri planinu
i opet budi
nevidljive sile vidljiv plod.

2.

Ostaviše me samog na velikim mukama
Niske sile
mile po zemlji razrogačenim očima traže
vrh izgubljene igle
i duboke korene velikih visina
Na kraju Reči — uho, u sredini
nakovanj, sa strane varnica i truba
U siniji odnesite večeru Anđelu,
bez crkve i krsta, u velikoj nevolji
pritajenog u biljci, kome samo zaključana
reč čuva snagu s tako lepim glasom, o
prirodo bez srca,
kost do kosti, kamen do kamena a između njih
puške i cveće, što smo otključali
temelje vremena —
nalazimo se u službi Andela,
prozirne su za nas noći i vekovi
otvaramo mala vrata, posmatramo
veliko more, otključavamo zaključanu
reč, razgovaramo sa zaboravljenim čovekom
Vreme je trun, i čegrtaljka.

3.

Iz vratike i nevena Andeo ulazi
u kuće, razgleda život,
žene ga dele između sebe,
da ga izbave od nevidljivosti, da ga rode
i zadrže uza se kao dete
a starci lome zlatne ramove
da se Anđelom i kružnim vodama oslobode
Gorak i bos, tamnokos, čudni Andeo —
na belom konju nebom i zemljom jaše,
sam je sebi i ključ i katanac, ispusti
ključ, proključa stepen tropa, zaštrči
u vazduhu duša mala,
da lek za nerotkinje rodi,
da riba progovori
i svako se vere uz svoju
zvezdu da vidi i takne Andela,
Izgrevaju i zvezde živih
i između tih niti i brda, pređu
velikih svetlosti zvezda,
živih i umrlih, uzeše i izatkaše
vidljivu i nevidljivu odeždu
Anđelu, — Sili koja vlada i ne troši se.

ANDEO I OGANJ

Berem ljubičice
na ognjenoj planini
Brzi at
obilazi svet
i donosi ti
tovare grozda
davnih vremena
Silazimo
stepeništem
zemljice crne
Narod i voda
kraj tebe
protiču
Vreme je lepota
Zar ne vidiš
kako ti kraj ognja
Andeo otključava
daleke projekcije
fosfora i zdravca.